

سلوک سیاسی اجتماعی مبلغان

جامعه پذیری سیاسی

۹

رحیم کارگر

انتقال می‌یابد. نهادهای جامعه‌پذیری سیاسی، با انتقال «فرهنگ سیاسی»، هم شرایط تداوم حیات سیاسی و نظام ارزشی آن را فراهم می‌کنند و هم سبب ثبات فرهنگ سیاسی، اجتماعی و سنتها می‌شوند.

این فرایند را می‌توان چنین تعریف کرد: «فرایندهای رشد که افراد از طریق آنها، جهت‌گیریها و انگاره‌های رفتار سیاسی خود را کسب می‌کنند.»^۱

اهمیت و ارزش این انگاره، بر

یکی از بایسته‌های سلوک سیاسی - اجتماعی مبلغان، ایفای نقش در «جامعه‌پذیری سیاسی» است. جامعه‌پذیری سیاسی، امروزه یکی از مفاهیم بنیادین و مهم در علوم اجتماعی (بخصوص علوم سیاسی) و روان‌شناسی است.

جامعه‌پذیری سیاسی، روندی است که فرد در آن، با وظایف، حقوق و نقشهای سیاسی خود در جامعه آشنا می‌شود.

در این فرایند «فرهنگ سیاسی جامعه» از نسلی به نسل دیگر، یا از نهادهای به گروههای مختلف جامعه

۱. حکومت: آشنایی با علم سیاست، ص ۸۳

صاحب‌نظران و اندیشوران پوشیده نیست و بدون آن جوامع، دچار گسست شده و گروهی از مردم، با ارزشها، هنجارها و آموزه‌های سیاسی جامعه خود (فرهنگ سیاسی) بیگانه می‌شوند.

یکی از مشکلات فرهنگی، سیاسی و اجتماعی جامعه ایران، غفلت از جامعه‌پذیری و گسست نسل‌های مختلف با آموزه‌ها و هنجارهای سیاسی، و شکاف میان کارگزاران نظام با بخشی از جامعه (به خصوص نوجوانان و جوانان) است. عدم توجه به این امر باعث فزونی بی‌اعتنایی جوانان نسبت به سرنوشت کشور و آسیب‌پذیری آنان در برابر تبلیغات نادرست دشمنان می‌شود.

گفتنی است نظام حکومتی ما دینی و بر پایه آموزه‌های شریعت سامان‌یافته و حاکمیت ارزشی و هنجارهای دینی در عرصه‌های مختلف (سیاست، اقتصاد، اجتماع و فرهنگ) در رأس برنامه‌ها و اهداف آن قرار دارد. از طرفی بین سیاست و دین، جدایی و گسستی وجود ندارد. از اینرو

«پاسداران مرز دین» و «مبلغان راستین شریعت» وظایف و تکالیف حساس و دشواری در «امر جامعه‌پذیری سیاسی» دارند. حتی در نگاه‌های سیاسی، یکی از کارگزاران و عوامل این امر، نهادهای مذهبی دانسته شده است. علاوه بر این خود نیز باید با آموزه‌ها و فرهنگ سیاسی اسلام آشنا شده و در این فرایند، خود را از جامعه و سیاست جدا ندانند.

امام خمینی علیه السلام می‌فرماید: «تبلیغات و تعلیمات دو فعالیت مهم و اساسی ما است. وظیفه فقها [و علما] است که عقاید و نظامات اسلام را تبلیغ کنند و به مردم تعلیم دهند تا زمینه برای اجرای احکام و برقراری نظامات اسلام در جامعه فراهم شود. در روایت ملاحظه کردید که در وصف جانشینان پیغمبر اکرم صلی الله علیه و آله؛ یعنی فقها آمده است که: «يَعْلَمُونَهَا النَّاسَ»؛ یعنی، دین را به مردم تعلیم می‌دهند - مخصوصاً در شرایط کنونی - که سیاستهای استعماری و حکام ستمگر و خائن و یهود و نصارا و مادیون در تحریف حقایق اسلام و گمراه کردن مسلمانان

تلاش می‌کنند.

در این شرایط مسئولیت ما برای تبلیغات و تعلیمات بیش از هر وقت دیگر است.^۱

مهم‌ترین هنر امام راحل علیه السلام موفقیت در جامعه‌پذیری سیاسی و تربیت کامل و همه‌جانبه مردم به خصوص جوانان و نوجوانان بود که آنها را از رژیم سیاسی طاغوت بیگانه و با آموزه‌های سیاسی اسلام آشنا کرد.

بر این اساس از «جامعه‌پذیری سیاسی» می‌توانیم با عنوان «تربیت سیاسی» نیز یاد کنیم. تربیت سیاسی، مهم‌ترین نوع تربیت است که در تحقق اهداف مادی و معنوی جامعه نقش اساسی دارد. این انگاره، ضمن پرورش شهروندان وظیفه‌شناس و متعهد، آنها را با معیارها و هدفهای نظام سیاسی اسلام آشنا می‌سازد. تربیت سیاسی، برای جوانان و نوجوانان از اهمیت خاصی برخوردار است؛ زیرا آنان حامیان و پشتیبانان فعلی نظام و سیاست‌مداران و کارگزاران آینده هستند.

تربیت سیاسی، برای جوانان و نوجوانان از اهمیت خاصی برخوردار است؛ زیرا آنان حامیان و پشتیبانان فعلی نظام و سیاست‌مداران و کارگزاران آینده هستند.

مسئولان کشور نباید مبلغان و عالمان دینی را از سیاست و آموزه‌های بنیادین آن دور کند و آنان را از توجه به این وظیفه بنیادین غافل سازد. سستی در این امر، باعث تضعیف نظام دینی در آینده و رونق گرفتن اندیشه‌های الحادی و سکولاریستی - به خصوص در عرصه سیاست - می‌شود. افتخار ما این است که دارای دولت دینی هستیم که بر اساس شریعت شکل گرفته و هدف آن تعمیق و گسترش باورهای دینی است و این در جامعه ملحد جهانی، یک پدیده سترگ و شکوهمند است.

۱. ولایت فقیه، ص ۱۱۶.

کم‌کاری و غفلت و بی‌اعتنایی

جامعه‌پذیری، فرهنگ سیاسی جامعه به عموم مردم یا گروهی از آنان منتقل می‌شود. این انتقال باید از دوران کودکی شخص شروع شود و تا سالهای میانی و پایانی عمر او، ادامه یابد. در این میان نوجوانان و جوانان بهترین گزینه برای انتقال فرهنگ سیاسی هستند.

هر فرهنگ سیاسی، توزیع خاصی از ایستارها، ارزشها، احساسات، اطلاعات و مهارتهای سیاسی است. همان‌گونه که ایستارهای افراد بر اعمال آنان تأثیر می‌گذارد، فرهنگ سیاسی یک ملت بر رفتار شهروندان و رهبران آن، در سراسر نظام سیاسی تأثیر می‌گذارد.^۲

بر این اساس ارزشهای رایج مربوط به نظام سیاسی، به تدریج به هر شخصی القامی‌شود و او را قادر می‌سازد که با نظام سیاسی رابطه برقرار کند، انتظار رفتارهای معینی از دولت داشته باشد و آنچه را از او انتظار

مسئولیت علمای دین در زمینه تربیت و اجتماع‌سازی، از دیگران سنگین‌تر و گسترده‌تر است؛ بکله این تکلیف نخست متوجه آنان است؛ زیرا با ورود در این شغل، مسئولیت ترویج و تبلیغ دین و نشر فرهنگ و تربیت اسلامی را به عنوان یک وظیفه پذیرفته‌اند. قرآن مهم‌ترین وظیفه پیامبر ﷺ را تعلیم و تربیت مردم می‌داند و می‌فرماید: «لَقَدْ مَنَّ اللَّهُ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ إِذْ بَعَثَ فِيهِمْ رَسُولًا مِنْ أَنْفُسِهِمْ يَتْلُوا عَلَيْهِمْ آيَاتِهِ وَيُزَكِّيهِمْ وَيُعَلِّمُهُمُ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ»؛^۱ «خداوند بر مؤمنان منت نهاد که فرستاده‌ای از خودشان در میان آنان مبعوث کرد که آیات الهی را بر آنان می‌خواند و آنان را تزکیه می‌کند و کتاب و حکمت می‌آموزد.»

می‌دانیم که آن حضرت با تأسیس دولت اسلامی در مدینه، مهم‌ترین گامها را در تربیت سیاسی و جامعه‌پذیری مردم برداشتند و اسباب نزدیکی آنان را به حکومت و سیاست فراهم ساختند.

فرهنگ سیاسی

چنان که گذشت، در فرایند

۱. آل عمران/۱۶۴.

۲. چهارچوبی نظری برای بررسی سیاست تطبیقی، ص ۷۱.

می‌رود، فراگیرد؛ مثل رعایت قوانین، فعالیت در امور محلی و شرکت در انتخابات.^۱

بعضی از مؤلفه‌های فرهنگ سیاسی اسلام - که باید به جوانان و نوجوانان منتقل شود - عبارت است از: ضرورت و مفهوم حکومت دینی، نقش مردم در پشتیبانی از نظام، دفاع از نظام دینی و مرزهای کشور اسلامی، جهاد و شهادت طلبی، نصیحت ائمه مسلمین، شرکت در انتخابات، جایگاه ولایت فقیه، شورا در اسلام، پایبندی به قانون، پیوند دین و سیاست، مشارکت در امور سیاسی و... و از همه مهم‌تر توجه به این انگاره که هدف و غایت تمامی فعالیتها و برنامه‌ها در دین اسلام، حرکت به سوی خدا و تقرب به اوست است.

احتمالاً به شکل غیرمستقیم در جامعه‌پذیری سیاسی نقش دارند. عوامل جامعه‌پذیری عبارت‌اند از:

۱. خانواده؛ ۲. مدرسه و نهادهای آموزشی؛ ۳. نهادهای مذهبی؛ ۴. گروه همسالان (گروههای هم‌سال)؛ ۵. حرفه، طبقه و منزلت اجتماعی (همکاران، دوستان و آشنایان)؛ ۶. رسانه‌های جمعی؛ ۷. گروههای نفوذ؛ ۸. احزاب سیاسی؛ ۹. تماس مستقیم با ساختارهای حکومت.

هر کدام از این عوامل به نوعی در انتقال فرهنگ سیاسی نقش - کم یا زیاد - دارند؛ ولی بحث درباره آنها از حوصله این نوشتار خارج است. از اینرو در این نوشته تنها نقش و جایگاه «نهادهای مذهبی» بررسی می‌شود. البته هر یک از اینها می‌توانند ابزار تبلیغی مذهب و نهادهای تبلیغی قرار گیرند و به طور غیرمستقیم نقش مثبتی در فرآیند جامعه‌پذیری داشته باشند.

نهادهای مذهبی (نهاد تبلیغ و روحانیت)

کارگزاران و عوامل جامعه‌پذیری

جامعه‌پذیری سیاسی از طریق نهادها و عوامل متفاوتی صورت می‌گیرد؛ مثلاً برخی از دروس تعلیمات دینی در مدارس، عمده‌ای برای همین مقصود طراحی شده‌اند و برخی دیگر مانند گروه هم‌بازیان و همکاران،

۱. بررسی مفهوم جامعه‌پذیری، ص ۳۷.

یکی از عوامل مهم و اصلی در جامعه‌پذیری سیاسی، نهادهای مذهبی (عالمان، مبلغان، مساجد و هیئتهای مذهبی) هستند. بدیهی است دین می‌تواند عامل بسیار مهم و مؤثری در جامعه‌پذیری افراد باشد و به طور مستقیم یا غیرمستقیم، در انتقال فرهنگ سیاسی، نقش ایفا کند.

آلموند در این زمینه می‌نویسد: «مذاهب دنیا، حاملان ارزشهای فرهنگی و اخلاقی‌ای هستند که خواهی نخواهی پیامدهای سیاسی دارند و بر مسائل سیاسی و سیاستهای عمومی تأثیر می‌گذارند. رهبران مذهبی بزرگ خود را آموزگار مردم می‌دانند و پیروان آنها معمولاً کوشیده‌اند تا از طریق آموزش درسی، به جامعه‌پذیری کودکان شکل بخشند و از طریق موعظه و مناسک مذهبی، نومذهبان را از هر سنی که باشند، جامعه‌پذیر سازند... وجود هویت دینی و سازمانهای مذهبی در بیشتر نظامهای سیاسی احساس می‌شود.»^۱

اگر مبلغان - به عنوان سنگربانان اصلی دین - در انتقال آموزه‌های

سیاسی اسلام کوتاهی کنند و نتوانند رابطه بین مردم و حکومت دینی را تصحیح نمایند، به یقین دشمنان این کار را با انواع وسایل تبلیغی انجام داده و قشرهای مختلف جامعه را نسبت به حکومت دینی بدبین و مایوس خواهند کرد.

وظیفه و کار اصلی مبلغان در این زمینه، انتقال - مستقیم یا غیرمستقیم - آموزه‌های اصیل دینی درباره سیاست و حکومت، بایسته‌های اخلاقی حاکم بر امور سیاسی، بیان شاخصهای مورد نظر دین درباره سیاستمداران و حاکمان، تبیین ارکان سیاست فاضله (سیاست الهی)، ایجاد انسجام و همبستگی ملی (اتحاد)، جلوگیری از گسست و شکاف میان مردم و نظام دینی و... است.

مساجد و کانونهای مذهبی

مبلغان برای عمل به این کارکرد مهم خود، به ابزارها، وسایل و پایگاه‌هایی (مانند مدارس، هیئتهای مذهبی، کانونهای فرهنگی و علمی

۱. چهارچوبی نظری برای بررسی سیاست تطبیقی، ص ۶۵.

جووانان و...) نیاز دارند که مهم‌ترین آنها «مساجد» است. از اولین روزهای تشکیل نخستین حکومت اسلامی در مدینه، مسجد به عنوان اصلی‌ترین پایگاه تجمع مسلمانان شناخته شده است؛ یعنی از زمان پیامبر ﷺ مسجد به صورت کانون عبادی - سیاسی بوده است. مسجد را باید عامل نیرومندی در همبستگی و اتحاد مسلمانان دانست. اقامه نمازهای جمعه و جماعت و برگزاری کلاسهای تفسیر و معارف، همیشه وسیله‌ای برای گردهمایی مسلمانان بوده است. در این گردهماییها بسیاری از مسائل مهم اجتماعی و سیاسی مطرح و در مورد آنها تصمیم‌گیری شده است. نقش مساجد و دیگر نهادهای مذهبی در پیروزی انقلاب اسلامی بسیار چشمگیر است. نیروهای فعال در مساجد، به طور مستقیم در متن انقلاب شرکت کردند؛ به گونه‌ای که مساجد نقش نیروسازی و پایگاه ارتباطی مردم و رهبران انقلابی را برعهده داشتند. همچنین یکی از عوامل پایداری فرهنگ اسلامی را باید

وجود مساجد و نهادهای مذهبی دانست.^۱ امام راحل رحمته الله علیه در این باره فرموده است: «... از مسجد باید امور اداره بشود. این مساجد بود که این پیروزی را برای ملت ما درست کرد... این طور نباشد که خیال کنند که حالا دیگر ما پیروز شدیم، دیگر مسجد می‌خواهیم چه کنیم.»^۲

و «این مساجد باید مرکز تربیت صحیح باشد و مساجد بحمدالله اکثراً این طوری است. اشخاصی که در مسجد می‌روند، باید تربیت شوند، تربیتهای اسلامی، مساجد را خالی نگذارید...»^۳

بر این اساس مبلغان و عالمان دینی، اخلاقی‌ترین، دینی‌ترین و نیکوترین رفتارهای سیاسی را در برخورد با مسائل سیاسی جامعه از خود نشان می‌دهند و در عین حال این آموزه‌ها و باورداشتهای سیاسی را با

۱. ر.ک: بررسی مفهوم جامعه‌پذیری، ص ۱۵۲ و ۱۵۳.

۲. صحیفه نور، ج ۱۲، ص ۲۳۰.

۳. همان، ص ۲۱۷.

فکری کودکان و جوانان به وجود می‌آید و آنان دارای درک و بینش سیاسی می‌شوند.

حضرت علی علیه السلام در نامه‌ای به فرزندش امام حسن علیه السلام می‌نویسد: «...إِنَّمَا قَلْبُ الْوَلَدِ كَالْأَرْضِ الْخَالِيَةِ مَا أَلْقَى فِيهَا مِنْ شَيْءٍ قَبِلَتْهُ فَبَادَ زُرْتِكَ بِالْأَدَبِ قَبِلَ أَنْ يَقْسُو قَلْبُكَ؛^۱ قلب نوجوان چونان زمین کاشته نشده، آماده پذیرش هر بذری است که در آن پاشیده شود. پس در تربیت تو شتاب کردم، پیش از آنکه دل تو سخت شود...»

مبلغان در قدم اول باید به این امر توجه کرده، سعی در ارائه آموزه‌های سیاسی اسلام - به طور مستقیم یا غیرمستقیم - به کودکان و نوجوانان داشته باشند. سپس در تعامل و ارتباط با جوانان و بزرگسالان، به طور عملی و برهانی، فرهنگ سیاسی اسلام را به آنان منتقل کنند. (آموزه‌هایی مانند عزت‌طلبی در سیاست خارجی، نصیحت و خیرخواهی به زمامداران، لزوم رعایت نظم و قانون، مشارکت در

شیوه‌ها و روشهای مناسب، به دیگران منتقل ساخته و در آنها نهادینه می‌کنند. روشها و شیوه‌های جامعه‌پذیری

سیاسی

در جامعه‌پذیری سیاسی، از روشها و شیوه‌های مختلفی می‌توان استفاده کرد که تنها به چند مورد از آنها اشاره می‌شود:

الف. جامعه‌پذیری مرحله‌ای

فرایند انتقال فرهنگ سیاسی، باید فرایندی مرحله‌ای و با توجه به دورانهای مختلف زندگی شخص باشد. برخی از نویسندگان مراحل رشد شخصیت سیاسی را چنین ترسیم کرده‌اند: ۱. آغاز؛ ۲. کودکی؛ ۳. نوجوانی؛ ۴. جوانی؛ ۵. بزرگسالی؛ ۶. کهنسالی.

یادگیری سیاسی شخص از سه - چهار سالگی؛ یعنی، از زمانی شروع می‌شود که اطفال، تفاوت چند موضوع سیاسی (مثل رئیس جمهور، پلیس و دولتها) را به کمک افراد خانواده یا همسایه‌ها درک می‌کنند؛ اما مهم‌ترین دوران یادگیری سیاسی، نوجوانی و جوانی است. در این زمان، شاکله‌های

۱. نهج البلاغه، نامه ۳۱.

ضرورت نظم و انسجام در جامعه، باعث شد که پیامبر ﷺ پس از استقرار در مدینه، به تنظیم یک اساس نامه (یا قانون اساسی) پرداختند و موقعیت اجتماعی و مسئولیت هر یک از گروه‌ها را به طور دقیق و مشخص تعیین کردند.^۲ مطالعه و بیان مفاد طولانی این قانون اساسی نشانگر توجه ویژه پیامبر ﷺ به ایجاد نظم در جامعه، عمل به قانون، مسئولیت و تکالیف سیاسی - اجتماعی افراد و گروه‌ها و لزوم ثبات سیاسی در کشور اسلامی و... است. مبلغ با ارائه برخی از این آموزه‌ها، می‌تواند سیره و رفتار سیاسی پیامبر ﷺ را به مخاطبان خود، منتقل کند و تأثیرات مثبتی در نگرش و بینش آنان داشته باشد.

ج. روش پند و اندرز

در یک جامعه دینی، بین اخلاق و سیاست پیوند بنیادین وجود دارد و چشم‌پوشی از هنجارهای اخلاقی،

مسائل سیاسی، حمایت و کمک به ارکان اصلی نظام و...).

ب. روش الگویی

ارائه الگوهای عملی از آموزه‌ها و بایسته‌های فرهنگ سیاسی اسلام، از جهات مختلف در جامعه‌پذیری فرد مؤثر است. فراگیران در عمل، رفتار الگو را مشاهده و از آن پیروی می‌کنند. خداوند متعال پیامبران را در دوره‌های مختلف فرستاد تا مردم، از رفتار آنان تبعیت نموده، آنها را الگوی زندگی خود قرار دهند. مهم‌ترین الگوهای عملی برای جامعه امروزین، پیامبر ﷺ، حضرت علی علیه السلام، امامان معصوم علیهم السلام، عالمان و دانشمندان - به خصوص امام خمینی رحمته الله علیه - می‌باشند.

حضرت علی علیه السلام درباره الگو بودن پیامبر ﷺ می‌فرماید: «...وَاقْتَدُوا بِهَذِي نَبِيِّكُمْ فَإِنَّهُ أَفْضَلُ الْهَدْيِ وَاسْتَنْتُوا بِسُنَّتِهِ فَإِنَّهَا أَمَدَى السُّنَنِ»^۱ از راه و رسم پیامبرتان پیروی کنید که بهترین راهنمای هدایت است و رفتارتان را با روش پیامبر ﷺ تطبیق دهید که هدایت‌کننده‌ترین روشها است.»

به عنوان نمونه اهمیت قانون و

۱. همان، خطبه ۱۱۰.

۲. برای مطالعه بیشتر رک: ساختار اجتماعی و سیاسی نخستین حکومت اسلامی در مدینه، صص ۹۵-۱۰۳.

که با پند و اندرز و توصیه‌های اخلاقی، جامعه را از افتادن در گرفتار و موضع‌گیری غیراخلاقی نجات دهند و همه را به رعایت این اصول سفارش کنند.

حضرت علی علیه السلام در این باره می‌فرماید: «لَيْسَ عَلَى الْإِمَامِ، إِلَّا مَا حُمِّلَ مِنْ أَسْرَرِيَّةٍ: الْإِبْلَاحُ فِي الْمَوْعِظَةِ وَالْإِجْتِهَادُ فِي النَّصِيحَةِ وَالْإِحْيَاءُ لِلسُّنَّةِ...»^۱ همانا بر امام واجب نیست جز آنچه را که خدا امر فرماید. و آن رساندن پند و نصیحت، تلاش در خیرخواهی و زنده‌نگه داشتن سنت [پیامبر صلی الله علیه و آله]... است.»

انسان ذاتاً نیاز به موعظه و نصیحت دارد و گرایشهای فطری فرد، با وعظ و پند شکوفا می‌شود.^۲ عرصه سیاست نیز، عرصه‌ای ستیزه جویانه و گاهی غیراخلاقی است که مبلغان باید با انتقال فرهنگ مطلوب سیاسی اسلام، این فضا را تغییر داده و ذهنها و گفتارها را به سمت رعایت موازین اخلاقی در سیاست، سوق دهند.

۱. نهج البلاغه، خطبه ۱۰۵.

۲. تربیت اسلامی، کتاب چهارم، ص ۳۷۳.

**مسئولیت علمای دین در
زمینه تربیت و
اجتماع‌سازی، از دیگران
سنگین‌تر و گسترده‌تر
است؛ بکله این تکلیف
نخست متوجه آنان است؛
زیرا با ورود در این شغل،
مسئولیت ترویج و تبلیغ
دین و نشر فرهنگ و
تربیت اسلامی را به عنوان
یک وظیفه پذیرفته‌اند.**

موجب ظلم و فساد سیاسی در بین زمامداران و رواج خشونت، بی‌نظمی، انحراف و... در جامعه می‌گردد. بایستگی رعایت ارزشهای اخلاقی (راستی، عدالت، ظلم‌ستیزی، حق‌محوری، عدم توهین و تهمت، درستی و...)، مبلغان را ملزم می‌سازد